

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXI

1

ISSN 0255-6812

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXI

1

BUCUREȘTI

2024

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sorin Ailincăi, Dan Aparaschivei, Mihai Bărbulescu, Nikolaus K.O. Boroffka, Adina Boroneanț, Dragoș Diaconescu, Stela Doncheva, Gabriel Fusek, Florin Gogâltan, Martin Husár, Sergiu Matveev, Dragoș Măndescu, Ioana A. Oltean, Ioan-Carol Opriș, Liviu Petculescu, Constantin C. Petolescu, Zeno Karl Pinter, Ștefan Pop-Lazić, Ivan Radman-Livaja, Tudor Sălăgean, Victor Spinei, Agnieszka Tomas, George Trohani, Boaz Zissu

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Silviu Oța – redactor-șef
Laurențiu Angheluță
Bianca Olteanu
Alexandru Rațiu
Andreea Ștefan
Maria-Magdalena Ștefan
Ovidiu Țentea

Tehnoredactare și coperta: Petru Ureche

Ilustrația de pe coperțile 1, 4: Poarta de nord a „cetății vechi” de la Axiopolis, vedere dinspre exteriorul incintei (după Netzhammer, R. 1918. Die christlichen Altertümer der Dobrudscha. București: Socec & Co: p. 118, fig. 37).

ISSN 0255-6812

www.cercetări-arheologice.ro

<https://doi.org/10.46535/ca.31.1>

<https://doi.org/10.46535/ca.31.2>

Volum editat de Muzeul Național de Istorie a României
Calea Victoriei 12, București, 030026, România

CUPRINS/CONTENTS

30/1

STUDII/STUDIES

Ana ĐURIČIĆ, More than Floors and Domes - Contexts around Ovens in the Late Neolithic of the Central Balkans	11
Aurora PEȚAN, Cetatea dacică de la Cucuiș – Dealul Golu (jud. Hunedoara) în lumina datelor LiDAR	31
Vasile IARMULSCHI, Fibule de tip Kostrzewski G din silvostepa carpato-nipreană	41
Ghenadie SÎRBU, Jaroslav PESKA, Tomas TENCER, Sergiu HEGHEA, O necropolă plană sarmatică descoperită în bazinul râului Răut (Republica Moldova), grație unor cercetări non-invazive	53
Adina VELCESCU, Les amphores découvertes dans la zone portuaire de Callatis (Mangalia, Roumanie) dans les années 1960-1970	61
Ioan MUNTEAN, The Sanctuaries of Iuppiter Dolichenus in the Danubian Provinces. A functional interpretation	83
Csaba SZABÓ, Women and Roman religion in Dacia: the epigraphic evidence	99
Remus FERARU, Gladiatori și spectacole în amfiteatru în cetățile grecești din Pontul Euxin.	123
Vladimir PETROVIĆ, The Epigraphic Testimonies from Timacum Maius (Eastern Moesia Superior): The Important Clues for the Character and Organization of Naissus Region	135
Ioan Carol OPRÎȘ, Axiopolis. Stadiul actual al cunoașterii	143
Fatih Hakan KAYA, Musa ALBAYRAK, Martin HENIG, Ergün LAFLI, Earrings from Nicaea in Bithynia (south-eastern Marmara)	179
Nizam ABAY, Grylloi: A Being with Mixed Depictions from Konya	205
Cüneyt ÖZ, Repair of ceramics in Antiquity: Examples from Myra (Lycia)	215
Parastoo Masjedi KHAK, Seyed Mehdi Mousavi KOUHPAR, Hasan Kohansal VAJARGAH, Cui QILONG, Six Sassanian artworks engraved with hunters: king, crown prince, aristocrat, or pretender to the throne?	221
Khachik HARUTYUNYAN, Newly Discovered Inscriptions from the Armenian Cathedral of St. James in Jerusalem	235
Yaroslav CHENTSOV, The problem of the attribution of burials of medieval nomads on the territory of the Ukrainian steppe on the example of three burials from the Novosilsky kurgan complex	249
Maria-Venera RĂDULESCU, Cavalerul în turnir, temă iconografică redată pe cahle medievale din Muntenia	261

RECENZII/REVIEWS

- Tudor ULIȚĂ-SÎNJOAN, Recenzie: Lee I. Levine, Zeev Weis, Uzi Leibner, *Ancient synagogues revealed 1981-2022*, Israel Exploration Society, 2023, 300 p., ISBN 978-965-221-129-3. 271
- Aurora PEȚAN, Recenzie: Alexandru Berzovan, *At the Borders of the Great Steppe. Late Iron Age Hillforts between the Eastern Carpathians and Prut (5th-3rd centuries BC)*, Mega, Cluj-Napoca, 2022, 310 p., 35 pl., ISBN 978-606-020-494-7. 273
- Claudia-Valentina POPÎRȚAC, Recenzie: Maria Alexandrescu Vianu, *Une cité antique à travers ses sculptures. La sculpture en pierre à Tomis à l'époque du Principat (Ier-IIIe siècles)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2022, 300 p., ISBN 978-606-654-492-4. 276
- Florian BOIȘTEANU, Recenzie: Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Piso (ed.), *Romans and Natives in the Danubian Provinces (1st-6th C. AD)*, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 2023, 618 p., ISBN 978-3-447-12096-8. 278
- Tudor ULIȚĂ-SÎNJOAN, Recenzie: Annamária-Izabella Pázsint, *Private Associations in the Pontic Greek Cities (6th century BC–3rd century AD)*, Peeters, Leuven – Paris – Bristol, CT, 2022, 386 p., ISBN 978-90-429-4718-4. 280

CA

31/1

LUCREȚIU MIHAILESCU-BÎRLIBA, IOAN PISO (ED.), ROMANS AND NATIVES IN THE DANUBIAN PROVINCES (1ST-6TH C. AD),

Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2023, 618 Pp., ISBN 978-3-447-12096-8

Volumul colectiv *Romans and Natives in the Danubian Provinces (1st-6th)* reprezintă consecința firească a celei de a cincea ediții a *International Conference on Roman Danubian Provinces*, susținută la Iași, în perioada 5-9 noiembrie 2019. Acest volum este dedicat, în primul rând, Angelei Donato, dar și în memoria lui Tadeusz Sarnowski și Octavian Bounegru.

Titlul trimite spre o temă care, de-a lungul anilor, a beneficiat de numeroase abordări și reformulări teoretice, ce au încercat să surprindă cât mai bine relația dintre autoritatea romană și populațiile integrate sau aflate în proximitatea imperiului (în cazul de față, zona danubiană). Acestea aduc varietate terminologică, rezultată din depășirea paradigmei romanizării și încercarea de înlocuire a acesteia cu mai multe concepte (identitate etnică, civilizație provincială, globalizare, incluziune, excluziune etc.) ce nu satisfac totalitatea exigențelor din lumea științifică. Astfel, la rândul lor, termenii utilizați în titlu sunt supuși unei examinări critice de Karl Strobel, care analizează diferite fațete ale dihotomiei roman-indigen și surprinde natura relativă a termenilor *Roman* și *Native*.

În cadrul volumului sunt expuse 27 de studii, plus introducerea realizată de editori și o prezentare succintă a cercetărilor întreprinse de Angela Donati pe tema provinciilor danubiene, semnată de Attilio Mastino, care, în cadrul aceluiași articol, introduce un *Appendice*, în care precizează câștigătorul premiului Giancarlo Susini, și anume Riccardo Betolazzi. Cele 27 de studii sunt repartizate în patru părți, în funcție de unitatea teritorial-administrativă vizată.

Prima parte este intitulată *General Issues* și cuprinde articolele care au în vedere un areal geografic vast sau mai multe provincii subliniind importanța războiului ca mijloc de impunere a autorității romane în zona balcanică și apoi integrarea în cadrul noilor structuri de putere, prin intermediul armatei și, ulterior, al cetățeniei. Radu Ardevan realizează un studiu exhaustiv asupra cetățenilor stabiliți în provinciile dunărene și poartă gentiliciul *Aelius*. Mai departe, este evidențiată diversitatea religioasă din mediul cazon roman, prin realizarea unui *Kultprofil* al legiunii a XIII-a Gemina, de către Manfred Haizmann. Acesta adună toate inscripțiile votive de la Apulum și împarte zeii în cinci categorii (*Dii militares*, *Dii ordinarii*, *Genius et Numina Augustorum*, *Genii loci*, *Dii peregrini*), iar Leszek Mrozewicz abordează schimbările militaro-administrative din timpul lui Marcus Aurelius în zona Danubiană, evidențiind creșterea gradului de militizare și elevarea administrativă a provinciilor. Mihai Popescu aduce în discuție imaginea indigenilor ca *barbari* în propaganda romană de stat, prin analiza secvențelor sculptate pe columnele lui Traian și Marcus Aurelius în care sunt reprezentate comunități civile de autohtoni. Prima parte se încheie cu articolul Anei Honcu, prin care se evidențiază că statutul social în lumea romană nu reprezenta un obstacol absolut în calea unui comportament edilitar și aristocratic, așa cum se poate sesiza la sclavii și libertii cu o situație financiară bună.

Cea de-a doua parte, *Dalmatia and Pannonia*, delimitează clar spațiul geografic avut în discuție și marchează istoria comună a celor două provincii, a căror zeități indigene au supraviețuit datorită caracterului incluziv al societății romane, așa cum se observă și în cazul zeilor *Sentona* și *Ika*, a căror origine histriană sau liburniană rămâne de discutat. Cultura materială a indigenilor se poate individualiza prin numeroasele particularități, observate la nivel de ritual funerar, ceramică, fibule, reprezentări de pe monumente funerare și onomastică, elemente analizate de Lucia Clara Formato în studiul comunităților rurale din Nord-Vestul Pannoniei, concentrat pe necropolele de la Leithaprodersdorf și Potzneusiedl. În final, sunt aduse în discuție schimbările produse de cucerirea romană asupra vieții religioase, așa cum este exemplificat în articolului Zofiei Kaczmarek, la Aquincum și Savaria.

Cea de-a treia parte adună articolele ce au în centrul discuției lor Dacia romană, debutul fiind reprezentat de o scurtă reluare a temelor cuceririi Daciei romane, cu accent pe reprezentările de pe columna lui Traian și a situației dacilor în cadrul Imperiului Roman. Mai departe, Ioan Piso prezintă cinci cazuri de lirism epigrafic, atât în latină, cât și în greacă veche. Coriolan Opreanu subliniază, importanța orașului roman Porolissum ca punct vamal în comerțul cu lumea barbară, un loc important în articol ocupând clădirea vamală, ce fusese anterior confundată cu un *burgus*. Rada Varga analizează populația de la Germisara, ajungând la concluzia că *Germisara was the "five star accommodation" of Roman Dacia*.

Ultima parte cuprinde articolele ce se ocupă de spațiul sud-danubian, unele dintre ele având și subiecte comune, cum se observă în cazul articolelor lui Zdravko Dimitrov și Ivo Topalilov, amândouă abordând orașul roman

Ratiaria, a cărei cercetare a fost reluată din 2013. Un subiect comun mai poate fi întâlnit în articolele semnate de Annamária-Izabella Pázsint și Roxana-Gabriela Curcă, mai exact onomastica feminină. Primul articol cercetează cazul orașului Tomis, în care sunt identificate 171 de femei atestate cu precădere în context funerar, ca soții, mame sau fiice. Al doilea articol analizează, fără pretenții exhaustive, formarea sufixelor feminine în Moesia Inferior, care sunt derivate din numele tatălui. Astfel, din cele 52 de nume, majoritatea se termină în sufixul *-ia*. Milica Tapavički-Ilić prezintă un studiu legat de importurile romane în lumea scordiscilor, axându-se pe descoperirile din necropola de la Karaburma (Belgrad), prin care se poate observa că importurile romane apar din sec. I î. Hr., majoritatea produselor fiind *terra sigillata* din nordul Italiei, urmată de vase din bronz, din sticlă, opaițe, fibule și amfore. Lyuba Radulova analizează fenomenul spectacolelor de gladiatori din Moesia Inferior și Thracia, prin prisma originii sociale și etnice a organizatorilor, ajungând la concluzia că toți sunt cetățeni romani, majoritatea la prima generație.

În continuare, Lucrețiu Mihailescu-Bârliba și Dorel Paraschiv analizează textul unei diplome militare, descoperită la Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea), iar Antonio Ibba reia discuția cu privire la *Lex Troesmensis*. Claudio Farre surprinde aspecte ale societății din Municipium Tropaeum, evidențiind apetența locuitorilor pentru limba latină și modul de viață roman. Trilingvismul provinciei Moesia Inferior este evidențiat de Marius Alexianu, observând numeroase interferențe între latină, greacă și antroponimia indigenilor. Fritz Mitthof și Florian Matei-Popescu reinterpretează inscripția *AE 1912, 200 = ILBulg 188*, care nu face trimitere la granița dintre două provincii, *Dacia ripensis* și *mediterranea*, ci la o graniță internă de provincie. Volumul este închis de două articole poziționate cronologic în perioada dominatului, surprinzând schimbările fundamentale ale puterii imperiale și ale centrului de putere, prin studiul Gerdei von Bülow, axat pe Palatul lui Galerius de la Salonic, dar și aspecte ale creștinismului timpuriu din Dobrogea, prin articolul lui Alessandro Teatini.

În concluzie, volumul de față se remarcă printr-o cantitate considerabilă de studii și un număr impresionant de cercetători, din diferite țări și medii academice, care expun cele mai noi tendințe istoriografice pe tema relației dintre romani și populațiile indigene.

FLORIAN BOIȘTEANU
Universitatea Babeș-Bolyai
florian.boisteanu@stud.ubbcluj.ro